

ارزشیابی تکوینی و جایگاه آن در آموزش



فرشته صالحی

شود و میزان آموخته های دانش آموزان را جهت ارتقا به سطوح بالاتر، اندازه گیری می نماید و هیچ نقشی در بهینه سازی برنامه ریزی درسی معلم و رفع مشکلات و ابهامات درسی دانش آموزان ندارد. معلم نیز از نتایج این آزمون ها هرگز در طراحی درسی و رفع نواقص و کمبودهای آموزشی استفاده نمی کند. بر خلاف ارزشیابی پایانی، ارزشیابی تکوینی (formative evaluation)، در بطن فعالیت آموزشی قرار دارد و در حالی اجرا می شود که برنامه تدریس در جریان است، و یادگیری دانش آموزان در حال شکل گیری، از این روز ارزشیابی تکوینی ابزاری است که به کمک آن کم و کاستیهای کار معلم در روند تدریس و نقاط ضعف و مشکلات دانش آموزان در جریان یادگیری مشخص می شود. همچنین در تمامی مراحل تدریس از طراحی تا اجرا، باز خورد و تحول ایجاد می نماید. این نوع ارزشیابی، ماهیتی اکتشافی دارد، و دو هدف مهم را در فرایند یاددهی - یادگیری تحقق می بخشد: ۱- تعیین مشکلات و نواقص آموزشی ۲- رفع مشکلات و نواقص آموزشی از طریق ساز و کارهای ترمیمی. در حالی که نتایج امتحانات پایانی هرگز با مسائل و مشکلات پروسه آموزش مرتبط نمی شود و در

شاید واژه ارزشیابی برای بسیاری صرفاً یادآور مقولاتی مانند: امتحان دادن، نمره گرفتن و ارتقا به کلاس بالاتر باشد. اما این برداشت محدود و ناقص به هیچ وجه معرف وسعت و گستره عملیاتی مفهوم ارزشیابی نمی باشد و بسیار شایسته و به جاست اگر به جای برداشت مثله فوق از ارزشیابی، این تعبیر را به کار ببریم که: یک تدریس مؤثر، فعال و پویا با ارزشیابی شروع می شود؛ با ارزشیابی ادامه پیدا می کند و بالاخره نیز به ارزشیابی منتهی می شود. این در هم تنیدگی و همپوشی «ارزشیابی» با «آموزش» باعث می شود که وضعیت دانش آموزان در یادگیری، و موفقیت معلم در یاددهی مرتباً مورد توجه و بررسی قرار گرفته و باز خورد و به کارگیری اطلاعات و یافته های حاصل از این ارزشیابی ها منجر به بهبود و اصلاح جریان یاددهی - یادگیری و همچنین تکمیل و تکامل مواد و شرایط آموزشی شود. البته در برداشت معمول و عادت، ارزشیابی به هیچ وجه چنین تعریف و جایگاهی ندارد و معنا و کاربرد ارزشیابی محدود و منحصر است به ارزشیابی پایانی (summative evaluation) که غالباً به صورت آزمون های کتبی کتاب بسته، در پایان یک دوره آموزشی برگزار می

خدمت ترمیم و بازسازی روند آموزش و آموختن، قرار نمی گیرد؛ زیرا «ارزشیابی پایانی زمانی انجام می شود که کار از کار گذشته است» (خورشیدی، ص ۲۶۱). در نتیجه ارزشیابی پایانی نه تنها نقشی در بالندگی و رشد آموزش ایفا نمی کند؛ بلکه در شکل کنونی خود آسیب زاست؛ «می توان نتیجه گرفت که یکی از عوامل اصلی و مؤثر در ترک تحصیل دانش آموزان دوره متوسطه نظری در ایران عدم موفقیت آنان در امتحانات پایان سال است و در صورت بهبود فرایند امتحانات به طور طبیعی تعداد ترک تحصیل کنندگان شدیداً کاهش خواهد یافت» (عزیززاده، ص ۱۰۸). به همین دلیل می توان قاطعانه اعلام نمود که در شرایط فعلی برای افزایش کارایی و بازدهی، ضمن کاستن از نقش ارزشیابی پایانی و آسیب های آن در آموزش و پرورش، بایستی به طراحی موقعیت هایی در آموزش توجه کرد که در آن یک موقعیت آموزشی با ارزشیابی تشخیصی شروع می شود و با جریانی منسجم و پیوسته، در هم تنیده و ترکیبی از دو مؤلفه «آموزش» و «ارزشیابی تکوینی» ادامه می یابد. مزیت چنین الگویی در آن است که دانش آموز در حین یادگیری ارزشیابی می شود و نقاط ضعفش همان موقع معلوم می شود. معلم به جای آن که در پایان ترم متوجه شود که دانش آموزانش چه مطالبی را نیاموخته اند؛ در حین تدریس متوجه کم و کاستی



مقابل ارزشیابی پایانی، و پوشش و جبران نواقص و کمبودهای ارزشیابی پایانی از این طریق.

۲- معرفی ارزشیابی تکوینی به معلمان از طریق ارائه نمونه هایی از الگوهای تدریس که در آن الگوها، بر پیوستگی و درهم تنیدگی و یگانگی «ارزشیابی تکوینی» با «جریان تدریس» تأکید شده است. این الگوها می توانند از طریق رسانه ها و نشریات آموزشی، کلاس های توجیهی و بازآموزی، گروه های آموزشی و... در اختیار معلمان در دوره ها و سطوح مختلف قرار گیرند.

۳- به منظور بسترسازی برای ارزشیابی تکوینی پیشنهاد می شود معلمان به جای استفاده افراطی از آزمون های کتبی متکی بر نمره، که تکروی، رقابت، حسادت و رفتارهای ضد مشارکت را دامن می زنند؛ از روش های تدریس فعال که باروش های ارزشیابی کیفی همسویی و همپوشی دارند استفاده نمایند؛ روش هایی مانند: پژوهش ها و پروژه های

آن چه باعث می شود یک ارزشیابی مستمر، رشد دهنده و سازنده شود، عملکرد و کاربرد نتایج آن است، نه تعداد دفعاتی که انجام می شود

عرصه عمل و در رفع نواقص و مشکلات آموزشی به کار بسته شود. در حالی که «آن چه باعث می شود یک ارزشیابی مستمر، رشد دهنده و سازنده شود، عملکرد و کاربرد نتایج آن است، نه تعداد دفعاتی که انجام می شود» (رستگار، ص: ۲۵). بی توجهی به

های آموزش شده و درصدد رفع آن ها بر می آید. سازماندهی، جریانی ترکیبی از تدریس، و ارزشیابی تکوینی ضمن این که ارزشیابی را در خدمت شناسایی و همچنین رفع نواقص و کمبودهای تدریس قرار می دهد، جریان آموختن را متنوع و کلاس درس را شاد و سرزنده می نماید. ارزشیابی تکوینی چنانچه درست معرفی و اجرا شود مزایا و قابلیت های شایان توجهی دراز دارد جمله:

الف- چون در جریان تدریس انجام می شود مانع کسالت و یکنواختی آموزش شده و فضای یادگیری را برای دانش آموزان لذت بخش می نماید.
ب- ارزشیابی تکوینی به دلیل سنخیت، پیوستگی، همزمانی و همپوشی با جریان تدریس، موجب مباحث، چالش ها و تعاملاتی در کلاس می شود که بر اثر آن، ارتباطات بین دانش آموزان و تفکر و مشارکت فعال آنان تقویت و توسعه می یابد و «ارتباط و تفکر و مشارکت فعال در نظام آموزش و پرورش، خیلی بیشتر از نمره ها باعث ایجاد انگیزه می شود» (گلاس، ص: ۹۹).

در نتیجه این فرایندها: ترس دانش آموزان از امتحان می ریزد، اضطراب (stress) امتحان در آنان کاهش می یابد و همچنین خودپنداره (selfconcept) و اعتماد به نفس (selfconfidence) آنان تقویت می شود.

ج- نتایج و بازخورد یافته های آن، در خدمت برنامه ریزی درسی قرار گرفته و موجبات رشد، بالندگی و تکامل جریان یاددهی- یادگیری را فراهم می نماید.

نکته: ارزشیابی تکوینی در فرهنگ آموزشی ما «به دلیل یک اشتباه ترجمه ای» (رستگار، ص: ۲۳)، با واژه ارزشیابی مستمر که معادل انگلیسی آن (ongoing evaluation) معمول شده است؛ و این اشتباه ترجمه ای، با خود یک اشتباه معنایی و این باور غلط را به همراه آورده است که:

منظور از این ارزشیابی، صرفاً پرسش ها یا آزمون هایی است مشابه امتحانات پایانی، با این تفاوت که آن چه ارزشیابی مستمر یا تکوینی نامیده می شود، آزمون هایی است که از لحاظ اندازه کوچکتر از آزمون پایانی است و به دفعات بیشتری قابل اجرا است؛ یعنی بسیاری از معلمان ما برای ارزشیابی مستمر و تکوینی، هیچ گونه آثار و نتایجی متفاوت و متمایز از ارزشیابی پایانی قابل نیستند؛ جز اینکه ارزشیابی پایانی در سطح کلان و در پایان سال تحصیلی و دوره آموزشی به کار می رود ولی ارزشیابی تکوینی یا به زعم آنان همان ارزشیابی مستمر، در سطحی خرد و در طول دوره آموزشی و سال تحصیلی به کار می رود و از لحاظ ماهیت و آثار و ویژگی ها عین امتحانات پایانی است. نتیجه این برداشت غلط غفلت از کاربرد و بازخورد نتایج ارزشیابی تکوینی در عرصه برنامه ریزی و طراحی آموزشی است؛ یعنی ارزشیابی (به اصطلاح) مستمر به کرات انجام می شود؛ بدون این که نتایج آن در



گروهی، تهیه فهرست مشاهدات از فعالیت های دانش آموزان به صورت مداوم، استفاده از پوشه و گزارش عملکرد دانش آموزان، ارزیابی از دانش آموز در مباحثه و فعالیت های گروهی و سایر روش هایی که توانایی تفکر و حوس مسئولیت و همبستگی، مشارکت جویی، تعاملات سازنده و تجربه موفقیت را در دانش آموزان پرورش می دهند. باشد که از این رهگذر، گاهی به سیستم ارزشیابی بدون نمره و مبتنی بر تفکر و موفقیت نزدیک تر شویم.

منابع

سیف، علی اکبر (۱۳۷۵). سنجش و اندازه گیری در علوم تربیتی و روانشناسی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، عز بزرگ، هادی، الگوی برای محاسبه نمرات تحصیلی... فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره مسلسل ۲۶
رستگار، طاهره (۱۳۸۴). ارزشیابی در خدمت آموزش، مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
خورشیدی، عباس (۱۳۸۲). ارزشیابی آموزشی، نشر سپهران.
بازرگان، عباس (۱۳۸۰). ارزشیابی آموزشی، انتشارات مهر.
مهیجور، سیامک. ارزشیابی تکوینی و مفهوم نقش آن، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره مسلسل ۴۲-۴۱.
مستوفی، حبیب. ارزشیابی در آموزش و پرورش وسیله ای برای هدایت مستمر یادگیری فراگیران، فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش، شماره مسلسل ۳۲.
گلاس، ویلیام (۱۳۸۴). مدارس بدون شکست، ترجمه ساده حمزه، انتشارات رشد.

این واقعیت در کنار برخی عوامل دیگر، ارزشیابی تکوینی را به یک ارزشیابی سسترون و بی خاصیت تبدیل نموده و آسیب های بسیاری از این طریق آموزش و پرورش ما را تهدید می نماید.

راهکارها

با توجه به هم آمیختگی مسئله ارزشیابی پاساير مسائل ساختاری در آموزش و پرورش، قطعاً ایجاد هر گونه تغییر و تحولی در این خصوص مستلزم اصلاح بعضی عوامل ساختاری است، و کاربرد مداوم ارزشیابی تکوینی در آموزش و پرورش بدون پرداختن به ملزومات ساختاری، با موانع و دشواری های بسیاری مواجه خواهد شد. اما راهکارهایی که در شرایط فعلی و برای شروع، مقرون به صرفه و عملیاتی به نظر می رسند عبارتند از:

۱- بازنگری در تعریف ارزشیابی و تفکیک معنایی «ارزشیابی تکوینی» از «ارزشیابی پایانی» و متمایز نمودن این دو نوع ارزشیابی از لحاظ آثار و نتایج و کارایی، و تقویت جایگاه ارزشیابی تکوینی به مثابه یک ارزشیابی تدریجی - فرایندی توأم با تدریس در